ACADEMIA ROMÂNA
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL XX MEM. 1

ZECE INSCRIPŢII DE MORMÂNT ALE MAVROCORDAŢILOR

DE
N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE



Şedinţa dela 22 Oct. 1937

D-l Marcu Beza mi-a încredinţat pentru Biblioteca Institutului de Istorie Universală[1]) un îngrijit caiet, cu o legătură de lux, în care cineva, prin anii 1830, cum o arată caracterul scrisorii şi întrebuinţarea colecţiei Hurmuzaki, în care un membru al familiei domneşti Mavrocordat sau cineva lucrând pentru dânsa, a adunat, din deosebite izvoare, toate cunoscute, câte date a putut găsi cu privire la atât de înzestratul neam al « Exaporitului ».

Pentru evenimentele istorice nu e nimic nou de cules, ci numai înlesnirea de a putea face controlul şi verificaţia a ceea ce se cunoaşte.

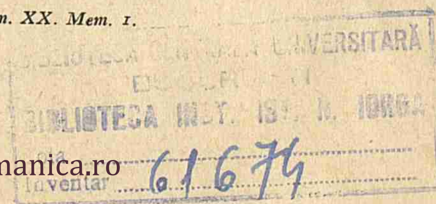
Dar la urmă se dau inscripţiile de morminte ale Mavrocordaţilor, pe care le cuprinde, de altfel, şi Émile Legrand în *Généalogie des Mavrocordato*, Paris 1886 şi 1900.

Unele din ele nu au fost publicate încă la noi, cu atât mai puţin traduse şi explicate.

Cred că e de folos deci să le dau din nou aici, cu neapărata traducere românească a textului grec şi cu note explicative, şi ca o întregire la materialele publicate în colecţia Hurmuzaki, XIV.

1. Iată întâiu aceea a lui Scarlati cel vechiu, de unde pleacă, după femei, seminţia. Ea se afla sau poate se mai află încă

[1]) S'a dăruit Bibliotecii Academiei Române.



— până acum nu s'a făcut o culegere generală de astfel de inscripții moderne, în Constantinopolul însuși și în satele vecine —, la Haschioiu:

Ὃν συνέσει πάρος ἅδρα κεκασμένον Ἑλλάδος εὖχος
Οὗ κλέος ἄσπετον ἦν καὶ ἀρετὴ μεγάλη,
Ἐνθάδε τύμβος ἔχει νῦν Σκαρλάτον, ἀγλαόν, μέγαν,
Ψυχὴ δ' ἀμφιπολεῖ οὐρανίους θαλάμους.
αχλ', Ἀνθεστηριῶνος θ' ἐπὶ δέκα, ἡμέρᾳ ς'.

«Aici mormântul cuprinde acum pe Scarlati, cel vestit, cel mare, omul înzestrat cu pricepere, glorie a Greciei, a cărui faimă era nemăsurată și mare virtutea, iar sufletul locuiește cămările cerești.

1630, 9 ale lunii lui Antherion peste zece, ziua, Vineri».

Forma de un clasicism căutat, cu întrebuințarea cuvintelor rare, și data după calendarul atic, Anthesterion pentru luna Mart, ar dovedi, fiindcă pe vremea morții lui Scarlati (de fapt «Roșu», prin italienește) nefiind încă acest curent arhaic și purist, că avem a face cu inscripția pusă de Alexandru Mavrocordat Exaporitul sau de Nicolae, fiul, ori de Constantin, nepotul lui.

Ea a fost culeasă, cum spune autorul lucrării, din *Supplément des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale de Paris*, no. 87.

El observă că Roxandra, fata lui Scarlati, a luat, la Tecuciu, pe Radu Coconul[1]). In expunerea cronologică se așează la 2 Mai 1684 moartea «în închisoare» a Ruxandrei[2]), la nașterea fiului al patrulea, Ioan.

2. Se cunoștea inscripția de pe mormântul lui Alexandru Exaporitul:

Ὁ τὰς συνθήκας θεὶς καὶ διαλλάξας Ὀθομανοὺς καὶ
Γερμανοὺς καὶ Μόσχους καὶ Πολωνοὺς καὶ Ἐνετοὺς
Ἐνθάδε κεῖται, Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ Μέγας

[1]) Se citează Fotinò, şi Daponte, ed. Sathas, *Bibliotheca medii aevi*, III, 16. Cf. însă Alexandru Gh. Mavrocordat, în *Archiva societății științifice și literare din Iași*, VII, p. 488 şi urm. 589 şi urm. De altfel ştirea o cuprinde însăşi genealogia oficială pe care o dă Radu Popescu în fruntea cronicei sale.

[2]) Izvorul e *Relazioni da Costantinopoli*. Alexandru însuși era întemnițat. La 1680 se naşte Nicolae-Vodă, după Scarlati, născut la 1677.

Λογοθέτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἐξ Ἀποῤῥήτων
Τῆς κραταιᾶς Βασιλείας τῶν Ὀθωμανῶν.

23 Δεκεμβρίου 1709.

«Cel ce a făcut tratatele de pace şi a împăcat pe Otomani şi pe Germani şi pe Muscali şi pe Poloni şi pe Veneţieni, zace aici, Alexandru Mavrocordat, Marele Logofăt al Bisericii celei Mari, şi cel de taină al puternicii Impărăţii a Otomanilor.

23 Decembre 1709».

3. Nu era cunoscută inscripţia, aflătoare cândva la Mitropolia din Bucureşti, a Doamnei Pulheria Tzuchi, Ciuchi, nume de fapt armenesc sau caucasian, soţia a doua a lui Nicolae-Vodă:

Τύμβος Πουλχερίης, τῆς εὐγενέων ἀπὸ ῥίζης,
Δόμνας Νικολάου, κράντορος Οὐγγροβλάχων,
Λαμπρὸν ἐπ᾽ εὐσεβίᾳ σχούσης κλέος ἠδ᾽ ἀρεταῖσι,
Κᾆν πλείσταις ἄλλαις ἀγλαΐαις χαρίτων,
Νῦν δὲ θανούσης: κόσμος ἔχει βίον, ἤθεα τῆσδε
Ἔργων καὶ βιοτῆς δεῖγμα φαεινότατον.
Ἀλλ᾽ ὦ κᾆν βίοτῳ, πανόλβιε, καὶ μετὰ πότμον
Οὐρανόθεν φρούρει σὸν πόσιν ἠδὲ τέκνα.

18/29 Μαΐου 1716.

«Mormântul Pulheriei celei din nobilă viţă,
Al Doamnei lui Nicolae, Domn al Ungrovlahilor,
Având strălucită faim'a pietăţii şi virtuţilor,
Acum răposată: lumea-i are viaţa, iar prin moravuri
De fapte şi traiu a ei dovadă prea-vădită
Dar, ca în viaţă, prea-fericită, şi în moarte
Din cer să-ţi păzească fiinţa, şi copiii.

18/29 Maiu 1716».

Data, care se înfăţişează, probabil numai în copie cu acest caracter de stil dublu, se află şi în cronica lui Radu Popescu. In *Documentele greceşti* ce am publicat în Colecţia Hurmuzaki,

sunt scrisori de ale Doamnei și una a socrului, Toma Tzuki, care-și înseamnă această calitate. Acolo și un Constantin Tzuki și un al treilea din familie [1]).

In paraclisul Mitropoliei, isprăvit la 1723, se vede portretul ei. L-am reprodus în lucrarea mea recentă, *Portretele Doamnelor*. E mama lui Constantin și lui Iancu, viitori Domni.

Observ că, deoarece la Radu Popescu (p. 43) se spune că Pulheria a fost așezată în biserica metropolitană, « în rând cu alți Domni și Doamne ce sănt acolo îngropați », ar trebui să se facă măcar acum săpături în locul din dreapta, reservat ctitorilor.

Țin să adaug, după una din scrisorile publicate de mine, că Doamna Pulheria nu numai că s'a obișnuit cu țara, ci a ajuns și prietenă cu domnițile lui Vodă Brâncoveanu, a căror maică, Doamna Marica, juca un mare rol permanent în politica țării [2]).

4. Pe lângă fiii lui Nicolae și ai Pulheriei înfățișați în paraclisul Mitropoliei a mai fost unul, Toma, a cărui inscripție, probabil tot dela Mitropolie, e aceasta, dar originea nu se arată, cum nici a precedentei, căci la data alcătuirii caietului nu mai era, sau nu mai era visibilă, inscripția:

Δεκὰς τετρaπκλῆς ἡμερῶν μου πᾶς βίος.
Κεῖμαι δὲ παρ' σοί, μῆτερ ὦ παμφιλτάτη:
Θωμᾶς ἐκλήθην τῆς τελευτῆς ἡμέρᾳ.
Κεῖνος βραχύς μοι, ἄφθιτον σὺν σοὶ δ' ἔχω.

27 'Ιουνίου 1716.

«Patrusprezece zile mi-a fost viața toată,
Ci zac lângă tine, o prea-iubită maică;
Toma m'au chemat în ziua morții mele chiar:
Scurtă-mi fu viaț'aceia, ci veșnic'o am lângă tine.

27 Iunie 1716».

[1]) II, pp. 927, 1123—4; III, pp. 98—9. Scrisorile fiicii, I, pp. 426, 495—6, 583, 777—80, 782, 785—6, 927.
[2]) Iorga, *Doc. grecești*, II, pp. 785—6, no. DCCLXXV.

Deci această duioasă inscripţie destăinueşte că, murind Pulheria la naşterea acestui fiu botezat *in extremis* cu numele de Toma, acesta a trăit patrusprezece zile numai. Cum datele nu se potrivesc între ele, una trebue să fie greșit reprodusă.

5. O fiică a lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul e îngropată undeva la Constantinopol sau în vecinătate, lângă tată, supt o piatră cu această inscripţie:

Ὁ τύμβος οὗτος πρὶν κατεῖχε καὶ μόνος
Σέ, Ἐξ Ἀποῤῥήτων ἡγεμών, Ἀλέξανδρε,
Νῦν δὲ τὴν ἐκ σοῦ σὺν σοὶ κρύπτει θανοῦσαν,
Ἑλένην, τὴν σὴν εὐσεβῆ θυγατέρα,
Μαυροκορδάτην, εὐκλεῆ, φιλόχριστον.
Ἀμφοῦν δὲ δώῃ Χριστός, ἡ ζωὴ πάντων,
Ζωὴν ἀγήρω καὶ μακαριωτάτην.

1722, Μαρτίου 6.

«Mormântu-acesta cuprindea mai întâiu numai
Pe tine, Cel de Taină, doamne Alexandre,
Acum lângă tine pe cea din tine, ce moart'o cuprinde,
Elena, fiica ta cea binecredincioasă,
Mavrocordată, de nume bun, de Hristos iubitoare.
La amândoi vă deie, Hristos, viaţa tuturora,
Viaţă nembătrânită şi cea mai fericită.

1722, Martie 6.

Alcătuitorul caietului pune în frunte *Εἰς Ἑλένην Ἰω. Ῥωσσέτου, τὸ γένος Μαυροκορδάτην.*

Deci soţul i-ar fi acel Ienachi Roset, pe care-l întâlnim în Radu Popescu şi în *Documentele greceşti* ale mele [1]) de atâtea ori lângă Nicolae Mavrocordat. Se adaugă şi această lămurire genealogică: « Elena, cea de-a doua fată a lui Alexandru », — cea d'intâiu, Ruxandra, care a luat, după Cronograful lui Daponte, p. 50, citat şi aici, pe Matei Ghica, fiul lui Grigoraşcu, la Adrianopol, în 1693—, « căsătorită cu Ioan Roset, a născut pe Mihail Roset (din care casa Mitropolitului

[1]) I, p. 612; II, pp. 976, 1077, 1088. Căci acesta pare a fi tot Ioan dela pp. 794, 999—1000, 1168.

Gherman) și pe Mărioara, care s'a căsătorit cu Constantin Suțu Drako, în anul 1714, și a murit la 1777. Acesta e începătorul neamului Suteștilor ».

6. Avem acum inscripția de mormânt a Mariei, Mărioara, soția lui Ienachi Scarlat, Marele Cămăraș, moartă la 1725, după însemnarea lui Radu Popescu (p. 142):

Νικόλεω κράντορος φίλον ἔρνος Πουλχερίης τε,
Λαμπροτάτη Μαρία, λαμπροτάτων τοκέων,
᾿Ιωάννου Σκαρλάτου δάμαρ ἀρχιταμείου.
᾿Εννέα καὶ δεκάτη γ᾿ εἴασα τόνδε βίον,
῾Εξάκις ἑπτὰ σὺν ἀκοίτῳ νησὶν δὲ βιοῦσα:
Κεῖμαι γειναμένη ἐννεὰ τῷδε τάφῳ.

«Fiica iubit'a lui Nicolae Domnul și-a Pulheriei,
Prea-strălucita Maria, din prea-străluciți părinți,
La nouăsprezece ani părăsiiu viaț' aceasta,
Șapte ani, șase luni trăind cu al mieu tovarăș.
Zac eu, a noua, în acest mormânt».

7—8. Din prima căsătorie a lui Nicolae-Vodă cu o Cantacuzină din Constantinopol, Casandra, după fiica lui Șerban-Vodă, soția lui Dimitrie Cantemir, s'a născut fiul Scarlat, — numit după fiul Exaporitului, ginerele Brâncoveanului —, a cărui piatră de mormânt, din 1726, poartă o îndoită inscripție, pe care am dat-o numai în original, în *Documentele grecești*, III, pp. 125—126, no. LXXXI. O reiau, mai complet, pentru a-i adăugi traducerea și lămuririle necesare:

᾿Ενταῦθα κεῖται Σκαρλάτος κοιρανίδης,
Γέννημα λαμπρὸν ἀγλαῶν γεννητόρων,
Τοῦ Νικολάου, τῆς Δακίας ἡγέτου
Καὶ Μολδαβίας κοιράνου σοφωτάτου,
Τοῦ Μαυροκορδάτου τε καὶ Βυζαντίου,
Μητρὸς Κασσάνδρας, Καντακουζηνῶν γένους,
Τὸ λαμπρὸν ἔρνος τῆς καλῆς ῥιζουχίας.
Ζήσας δὲ ἀρίστως (καὶ μαθήμασι πρέπων),
Διπλὴν δεκάδα, τετράδα χρόνων μίαν,

Ἐκ γῆς ἀπέπτη πρὸς μονὰς οὐρανίας,
Μέγιστον ἄλγος πατρὶ τῷ παμφιλτάτῳ
Καὶ συγγενέσιν ἐκλιπὼν πένθος μέγα. [ͺαψκς'.]
Ἰωσὴφ μητροπολίτου Τυρνόβου.

«Aici zace Scarlat, fiul de Domn,
Odraslă strălucită de nobili părinţi,
Al lui Nicolae, Domn al Daciei
Şi al Moldovei stăpân prea-'nţelept,
Mavrocordat, cela ce e din Bizanţ,
Iar mama Casandra, din neam Cantacuzină,
Strălucit fiu al neamului cel bun.
Trăind prea bine şi ales în învăţături,
In vrâstă de ani douăzeci şi patru
De pe pământ zbură spre lăcaşuri cereşti,
Mare durere tatălui prea-iubit
Şi jale mare lăsând rudelor sale. [1726.]
De Iosif, mitropolitul Târnovei.

Se adauge încă una pentru cel de sigur înmormântat tot în Mitropolia Bucureştilor:

Τύμβος ὅδε κρύπτει λαμπρὸν φιλίστορα ἔνδον,
Σκαρλάτον ἠΐθεον, φαίδιμον ἐκ προγόνων,
Λαμπρᾶς πρωτοτόκου ῥίζης παμφίλτατον ἔρνος,
Λαμπροτάτων τοκέων ἔκγονον εὐγενέα,
Νικολέου Βλαχίης, τῆς Μολδαβίης τε ἁπάσης,
Εὖ ἄρξαντος δὶς κηδοσύνης σοφίης,
Τέτρατον, ἀβάλε, εἰκοστὸν τ' ἔτος ὅσγε βιώσας
Ἐκ γαίης ἔπτη ἄντωγ' εἰς αἰθερίαν,
Σφοδρὸν θυμαδακές τε λιπὼν κατακάρδιον ἄλγος
Πατρὶ φιλοστόργῳ, συγγενέσι τε φίλοις.
Τοῦ αὐτοῦ.

«Mormântu-acesta 'n el cuprinde strălucitul
Pe Scarlat divinul, vestitul din părinţi:
Mlădiţă prea-iubită întâiu fu luminat,
Al Domnului Vlahiei şi al Moldovei toate,
Nicolae, de două ori îngrijind ca Domn cuminte,

Trăind, o vai, atâta, ani douăzeci și patru,
De pe pământ zburat-a 'n lăcașul cel ceresc,
Lăsând durere-amară din inimă în suflet
Părintelui cu multă iubire, rudei dragi.
Tot de acesta ».

Pentru acest Scarlat și pentru învățătura lui la dascălul Serafim am dat numeroase scrisori, de la dânsul însuși în *Documentele grecești* citate [1]).

9. Inscripția de pe mormântul dela Văcărești, singurul păstrat și a cării reproducere o adaug, a fost publicată de mine, în traducere, în *Inscripții din bisericile României*, I, 77—78. no. 159.

10. In caiet se reproduce și inscripția acelui Domn poet, fiul lui Ioan Mavrocordat, fratele lui Nicolae, Alexandru, zis, după turcește Phirarìs, pentrucă a părăsit Scaunul Moldovei așezându-se la Ruși, unde și-a tipărit versurile din « Bosforul în Boristene », așteptând să revie cu ajutorul găzduitorilor săi despre cari s'a spus că voiau să-l așeze măcar în Moldova Nouă », creată după pacea dela Iași, în 1792.

In mănăstirea Sfântului Daniil dela Moscova, de unde sper, prin bunăvoința, ce s'a mai arătat Academiei noastre, a d-lui Ostrovschi, se căpătă o reproducere a plăcii, se află mormântul lui, cu această inscripție în proză, pusă de familia lui:

Ὑπὸ τὸν λίθον τοῦτον κεῖται τὸ σκεύνωμα τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅς, Ἕλλην μὲν τὸ γένος, ἐξ ἡγεμόνων δὲ γενόμενος, ἡγεμὼν καὶ αὐτὸς ὑπῆρξε Δακίας. Καὶ εἰς μὲν τὸν πρόσκαιρον τοῦτον βίον ἦλθε τῇ α' Ἰουλίου τοῦ 1754 ἔτους, μετέβη δὲ ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐσεβῶς εἰς τὸν ἐσαεὶ καὶ ἀγήρω τῇ 8 Φεβρουαρίου τοῦ 1819 ἔτους.

« Supt această piatră zace trupul robului lui Dumnezeu Alexandru Mavrocordat, care, Elin de neam, născut din Domni, și însuși Domn a fost al Daciei. Și în viața aceasta

[1]) I, pp. 450, 670—1, 673—4, 676, 682, 684, 687—8, 752—3, 755; III, pp. 125—6.

vremelnică a venit la 1-iu Iulie 1754, şi s'a mutat în pace şi cu evlavie la cea de veci şi fără bătrâneţe la 8 Februar din anul 1819 ».

Să fi trăit câteva luni, « Elinul » care cântase cu nostalgie Bosforul pe care nu era să-l revadă niciodată, ar fi asistat, foarte bătrân, la ridicarea de steaguri pentru libertatea « elenică ». Se sfârşia într'o vreme când « elenismul » nu se mai cânta în versuri de arhaică nuanţă, comandate la clerici cunoscători de literatură clasică, ci căpătase un sens naţional care trebuia să pornească îndată la luptă. In pregătirile secrete din Rusia ale unei « Eterii » care se credea sigură de sprijinul armatelor Ţarului Alexandru, viitor Impărat al Bizanţului, şi acest pribeag, care, uitând tot ce-l lega de Moldova, unde trăise aşa de puţin, se gândia numai la naţia a cării sânge îl avea, îşi va fi avut partea, prin îndemnul, dacă nu prin averea lui, care va fi trăit cei treizeci de ani dela părăsirea puterii încredinţate de Turci din vre-o pensie acordată de milostivirea rusească.

Să nu uităm, după aducerea rămăşiţilor lui Dimitrie Cantemir, că în Rusia se mai află două morminte domneşti: mormântul dela Cherson, oraşul menit, în zilele de primejdie dela Iaşi, Dinastiei româneşti, care a scăpat de această găzduire ce i-ar fi fost fatală, al lui Manole Roset Gianì, având, cum se vede prin numele rosetesc ce i-a plăcut să-l poarte singur, şi sânge românesc, şi, la Chiev, al lui Constantin Ipsilanti, Domn, într'un moment, pe ambele noastre ţări, care era soţul unei Văcăreşti.





C. 90.737

PREȚUL: LEI 5.